

Ilk bolalik davrida shaxsning rivojlanish xususiyatlari

Atanazarova Dinora Baxrom qizi

Rus tili ta'lim yo'nalishi talabasi
Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

Shomurodov Ulugbek Melikboboyevich

Pedagogika va psixologiya fani o'qituvchisi
Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

Annotatsiya: Ushbu maqola orqali ilk bolalik davrida shaxsning rivojlanishi, nutqining shakllanishi o'z xatti-harakatlarini irodaviy boshqarish ko'rinishlari, qat'iylikni anglash va bolada birinchi tafakkur operatsiyalari yuzaga kelishi. Buni bola biror predmetni olishga harakat qila olganidan so'ng, uni sinchiklab o'rganishida ko'rishimiz mumkin. O'z-o'zini anglash insonning atrof-muhitga bo'lgan munosabati, uning "men" tushunchasi, o'ziga bo'lgan munosabati orqali ko'rishimiz mumkin.

Kalit so'zlar: ilk bolalik, o'z-o'zini anglash, psixofiziologik rivojlanish, faoliyat, yosh, nutq, harakat, men obrazi, kuzatish, xarakter, muloqot

Ilk bolalik davridan boshlab bola uni o'rab turgan predmetlarning xususiyatlarini va ular orasidagi oddiy bog'liqliklarni anglashga harakat qiladi. Bu davr [aqliy rivojlanishning asosini](#), idrok va tafakkur harakatlarining yangi ko'rinishlarini tashkil etadi. 1 Yoshli bola predmetlarni izchil, tizimli ravishda ko'rib chiqa olmaydi. U asosan predmetning qandaydir bir ko'zga tashlanib turadigan belgisiga o'z e'tiborini qaratadi va predmetlarni shu belgilariga ko'ra taniydi. Keyinchalik yangi idrok harakatlarining egallanishi bolaning predmetli harakatlarini bajarishdan ko'z [bilan chamalab](#), harakat qilishiga o'tishda namoyon bo'ladi,

endi u predmetning bo‘laklarini ushlab ko‘rmasdan, balki chamalab idrok eta oladi. 2,5-3 Yoshli bola kattalarning ko‘rsatgan namunasi, rangi, shakli va kattaligiga ko‘ra, aynan [shunday predmetlarni chamalab](#), idrok etgan holda to‘g‘ri topa oladi. Bolalar avval shakliga, so‘ngra kattaligiga va undan keyingina rangiga qarab ajrata oladilar.

Bu jarayonda bola bir xil xususiyatga ega bo‘lgan juda ko‘p predmetlar mavjudligini tushuna boshlaydi. Lekin, bola rasm chizishni boshlash davrida predmetlarning rangini e‘tiborga olmaydi va o‘ziga yoqadigan ranglardan foydalanadi. Tadqiqotlarning ko‘rsatishicha 2,5-3 Yoshli bola 5-6 ta shaklni (doira, kvadrat, [uchburchak](#), to‘g‘riburchak, ko‘pburchak) va 8 xil rangni (qizil, olov rang, sariq, yashil, ko‘k, siyohrang, oq, qora) idrok etishi mumkin. Rang va shakllarning maqsadga muvofiq ishlatilishi jihatidan har xil narsalarda turlicha namoyon bo‘lishi sababli, bu Yoshdagi bolalar ularni idrok etganlari bilan nomlarini aniq bilishlari va o‘z nugqlarida ishlata olishlari birmuncha qiyinroq. Kattalarning bu Yoshdagi bolalardan rang va shakllarni eslab qolishlarini talab etishlari noto‘g‘ridir, buning uchun mos davr 4-5 Yoshlar hisoblanadi.

Bola 3 Yoshigacha o‘zlashtirgan so‘zlar asosan predmet va harakatlarning nomlarini bildiradi. Nomlar asosan [uning vazifasini anglatadi](#), bunda predmet yoki harakatning tashqi ko‘rinishi o‘zgarsa ham uning nomi o‘zgarmaydi. Shuning uchun ham bola predmetlarning nomlarini ishlatilishini vazifalariga bog‘lagan holda tez o‘zlashtiradi. Idrok o‘ssa, xotira takomillashadi. Xotira bolaning taraqqiyoti uchun katta ahamiyatga egadir. Ilk Yoshdagi bolalarda ixtiyorsiz diqqat ustunligicha qolaveradi. Masalan, bola juda berilib ertak eshitayotgan bo‘lsa ham, xonaga birov kirib qolsa, uning diqqati ixtiyorsiz shu ertakdan chalg‘iydi. Diqqatning ko‘p chalg‘ishi bu Yoshdagi bolalar diqqatining [xarakterli xususiyatidir](#), chunki psixik hayot doimiy ravishda tashqaridan bo‘ladigan yangi o‘zgaruvchilarga muhtoj bo‘lib turadi. Ammo ob‘ektga bo‘lgan qiziqish qancha aniq va ravshan bo‘lsa, bolaning ixtiyorsiz diqqati shuncha barqaror bo‘ladi. Ixtiyorsiz diqqatning kelgusi taraqqiyoti qiziqishlarning boyib borishiga bog‘liqdir. Bu Yoshdagi bolalarda

ixtiyoriy diqqat endigina vujudga kela boshlagan bo'ladi. Uch yashar bolaning xayol obrazlari tevarak-atrofdagi predmetlarning ta'sirida tug'iladi va ma'lum maqsadga bo'ysunadi. Bola qo'g'irchoqni ko'rib bo'lgandan keyin, uni kiyintiradi va «uxlashga» yotqizadi.

Ilk bolalik davrining boshlariga kelib, bolada birinchi tafakkur operatsiyalari yuzaga keladi. Buni bola biror predmetni olishga harakat qila olganidan so'ng, uni sinchiklab o'rganishida ko'rishimiz mumkin. [Ularning tafakkurlari](#), asosan, ko'rgazmali-harakatli bo'lib, u atrof olamdagi turli bog'liqliklarni o'rganishga xizmat qiladi. O'zidan uzoqroq turgan koptokni biron-bir uzunroq narsa bilan itarib yuborish mumkinligini ko'rgan bola, endi mustaqil ravishda divan tagiga kirib ketgan koptokni tayoqcha yordamida olish mumkinligini tafakkur eta oladi. Bu davrdagi bolalar tafakkurida umumlashtirish katta o'rin tutadi. Umumlashtirishda nutq muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, soat deyilishi bilan bola qo'l soatini yoki devordagi osma soatni ham tushunishi mumkin. Lekin, ular turlicha bo'lganligi bois, ularda umumiylikni topish bola uchun qiyinroq hisoblanib, bu borada fikrlash 2-3 Yoshli bolalar ma'lum bir predmetlarning o'rniga ularning o'rnini bosishi mumkin deb hisoblagan boshqa narsalardan ham foydalanadilar. Masalan, o'yin jarayonida bola cho'pni qoshiq yoki termometr o'rnida, yog'ochdan yasalgan krovat yoki mashina o'rnida foydalanishi mumkin.

O'z-o'zini anglash - insonning atrof-muhitga bo'lgan munosabati, uning "men" tushunchasi, o'ziga bo'lgan munosabati. Psixologiyada o'z-o'zini anglash psixik hodisa, shaxsning o'zini faoliyat sub'ekti sifatida anglashi tushuniladi, buning natijasida shaxsning o'zi haqidagi tasavvurlari aqliy "obraz-men" ga shakllanadi. Bola men kabi o'zini darhol anglamaydi; birinchi yillarda uning o'zi ko'pincha o'zini ism bilan chaqiradi - atrofida gilar uni shunday chaqirishadi; u birinchi navbatda boshqa odamlarga nisbatan mustaqil sub'ekt sifatida emas, balki ular uchun ob'ekt sifatida o'zi uchun mavjuddir. O'z-o'zini anglash insonga xos bo'lgan dastlabki berilgan narsa emas, balki rivojlanish mahsulidir. Shu bilan birga, o'ziga xoslik ongining urug'i chaqaloqda allaqachon paydo bo'ladi, u tashqi

ob'ektlardan kelib chiqadigan hissiyotlar va hissiyotlar o'rtasidagi farqni ajrata boshlaganida. o'z tanasi, "Men" ongi - taxminan uch yoshdan boshlab, bola shaxsiy olmoshlarni to'g'ri ishlata boshlaganda. O'z aqliy fazilatlarini anglash va o'zini o'zi qadrlash eng yuqori qiymat o'smirlik va yoshlik davrida. Ammo bu komponentlarning barchasi bir-biriga bog'langanligi sababli, ulardan birining boyitishi muqarrar ravishda butun tizimni o'zgartiradi. "Men" ning ochilishi 1 yoshda sodir bo'ladi. 2 yoki 3 yoshga kelib, odam o'z harakatlarining natijasini boshqalarning harakatlaridan ajrata boshlaydi va o'zini bajaruvchi sifatida aniq anglaydi. 7 yoshga kelib o'zini o'zi baholash qobiliyati (o'zini o'zi qadrlash) shakllanadi.

O'z-o'zini anglash, boshqa odamlardan ajralib turadigan turli xil istaklar va harakatlarning doimiy manbai sifatida, bolaning o'sib borayotgan amaliy mustaqilligi ta'siri ostida hayotning uchinchi yilining oxirlarida sodir bo'ladi. Bola ota-onalarning yordamisiz turli ob'ektiv harakatlarni bajarishni o'zlashtira boshlaydi, o'z-o'ziga xizmat ko'rsatishning eng oddiy ko'nikmalarini o'rganadi.

U tik turish, nutq, ob'ekt-manipulyatsiya faoliyatini egallaydi. Uning o'ziga xos tuyg'ulari bor, ular psixologiyada g'urur tuyg'ulari deb ataladi: mag'rurlik va uyat hissi (o'z-o'zini anglashning hissiy-qiymat komponentining asosiy ko'rinishlari). Bu davr oxirida bola birinchi marta o'zini shaxs sifatida tasdiqlay boshlaydi. U u yoki bu harakatni u tomonidan amalga oshirilishini tushuna boshlaydi. Tashqi tomondan, bu tushuncha bolaning o'zi haqida uchinchi shaxsda emas, balki birinchi shaxsda gapira boshlaganida ifodalanadi: "men o'zim", "men", "men xohlayman", "menga bering", "oling". men sen bilan". Kattalar bilan muomala qilishda u o'zini boshqa odamlardan ajratishni o'rganadi. Maktabgacha yoshga kirgan bola, hali o'zi va uning fazilatleri haqida hech narsa bilmasdan, faqat o'zining mavjudligini anglaydi. Voyaga etgan bola kabi bo'lishga harakat qilish erta yosh ularning real imkoniyatlarini hisobga olmaydi.

Xulosa; Ilk bolalik davri bola hayotidagi eng ahamiyatli, uning kelgusi psixologik rivojini

belgilab beruvchi davr va shu bilan birga bu davr bola rivojlanish asosini bolaning to'g'ri yurishini, muloqotga kirishini va predmetli faoliyatni egallagani tashkil etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Гамезо М.В, Домашенко И.А. Атлас по психологии М; «Просве-щение»1986 г
2. Гиппенрейтер Ю.Б Введение в общую психологию: Курс лекций: Учебное пособие для вузов –М.; ЧеРо 1997
3. Davletshin M.G Umumiy psixologiya T-2002 y
4. Джемс В. Многообразие религиозного опыта. — СПб.: Андреев и сыновья, 1992.
5. Джемс В. Психология- М., 1991
6. Karimova V.M. Psixologiya T-2002 y
7. Маклаков А.Г Общая психология М.; “Питер” 2003
8. Немов Р. С. Психология: Учебник для студ. высш. пед. учеб. заведений: В 3-х кн. Кн. 1: Общие основы психологии. — 2-е изд. — М.: Владос 1998.
9. Melikboboyevich, S. U., & Abdukarimovich, Y. T. (2023). THE ROLE OF PSYCHOLOGICAL SERVICES IN THE TREATMENT OF PERSONAL AGGRESSION. *SAMARALI TA'LIM VA BARQAROR INNOVATSIYALAR*, 1(3), 26-30.
10. Yuldashev, T. (2022, February). Measures to eliminate or prevent the manifestation of personality aggression. In *Conference Zone* (pp. 227-229).
11. Abdukarimovich, Y. T., & Melikmurodovich, S. U. B. (2022). Art Therapy in Eliminating Aggressiveness in the Individual. *Global Scientific Review*, 9, 1-4.
12. Abdukarimovich, Y. T., & Melikboboyevich, S. U. (2022). FORMING A RESPONSIBLE ATTITUDE TO THE FAMILY IN YOUNG PEOPLE. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 10(1), 653-657.